

JOSEF

ČAPEK

B E L E T R I E 2

KULHAVÝ POUTNÍK / PSÁNO DO MRAKŮ
BÁSNĚ Z KONCENTRAČNÍHO TÁBORA

TRIÁDA

**SISY
JOSEFA
ČAPKA**

JOSEF ČAPEK / BELETRIE 2

JOSEF
CAPEK

B E L E T R I E 2

KULHAVÝ POUTNÍK
PSÁNO DO MRAKŮ
BÁSNĚ
Z KONCENTRAČNÍHO
TÁBORA

USPOŘÁDAL
A K VYDÁNÍ PŘIPRAVIL
JIŘÍ OPELÍK

Kniha vychází s laskavým přispěním
Ministerstva kultury ČR
a Nadace Jana Klimenta.

© Josef Čapek – dědicové, 2010
Editorial notes © Jiří Opelík, 2010
ISBN 978-80-87256-35-0
ISBN (PDF) 978-80-87256-74-9
ISBN (ePub) 978-80-7474-377-1
ISBN (mobi) 978-80-7474-378-8

Připisuji tuto edici
památce svého blízkého přítele
doc. PhDr. Jana Lehára, CSc.
(23. 1. 1949 – 29. 12. 2004),
který měl původně tento svazek
Spisů Josefa Čapka
připravit k tisku.

KULHAVÝ POUTNÍK
Co jsem na světě uviděl

Chůzí kulhavou

*Všeliká věc má jistý čas, a každé předsevzetí pod nebem svou chvíli.
Jest čas rození i čas umírání, čas sázení a čas vykopání, což
vsazeno bývá;
čas mordování a čas hojení, čas boření a čas stavění;
čas pláče a čas smíchu, čas smutku a čas proskakování;
čas rozmitání kamení a čas shromažďování kamení, čas objímání a
čas vzdálení se od objímání;
čas hledání a čas ztracení, čas chování a čas zavržení;
čas roztrhování a čas sšívání, čas mlčení a čas mluvení;
čas milování a čas nenávidění, čas boje a čas pokoje.
Co tedy má ten, kdo práci vede, z toho, o čemž pracuje?*

(KAZATEL 3, 1–9)

Už déle jsem v sobě nosil hodně nepevný a stále odsunovaný záměr, či spíše jen nezávazné pomyšlení, že – napíšu-li kdy ještě něco, čemu se říká knížka (neboť kniha se mé nerozhodnosti jevila příliš náročným úkolem), bude to něco o *Kulhavém poutníkovi*. Tato váhavost sice v sobě nenesla všechna ta blaženství, jakými se dovede odvděčovat dobře spravovaná lenost, zato však dávala po vůli mnohému potěšení, radostem, jakých poněkud tupá přirozenost lenosti svým lidem uštedřiti nemůže. Tichost, odlehlá a bez závor, stále otevřená a přístupná zátiší takové váhavosti nabízejí napořád vítaný útulek duchu, který v sobě tají lecjaký neklid, odpoutanost i tíhu. Taková váhavost vhodně může sloužiti za výletní místo myšlenkám, jež se do jejích neoplocených výšin a dolin neomezeně mohou vraceti, aby se tu toulaly bez určitého cíle. Je to ku podivu rozlehlá krajina, někdy úžasně slunná, nejčastěji však překlenutá šerou, ale nedeštivou mlžností. Tam právě

nejvíce se cítí doma ten pravý, o němž jsem se tu dosud nezmínil. Ostych: až někdy, až jindy, snad někdy později; až budu vědět ještě něco jiného, až budu vědět *ještě něco víc*.

Kdo to měl být, ten *Kulhavý poutník*? Abych to řekl co nejstručněji, znamenal mi člověka, který někam jde. Kohosi, kdo zajisté má někam namířeno, ale napadá trochu na jednu nohu, a tak ovšem není rázným chodcem. Ta nachromlá noha, snad si to někdy v mládí zavinil z vlastní nezbednosti sám, když neprozřetelně lezl někam, kde není dosti jisto a pevně, a odnesl si z toho pak pro život takovouto památku; nebo mu to mohli způsobiti jiní, jejichž zlomyslnosti, surovosti nebo hlouposti se podařilo přeraziti na světě o jednu nohu víc, jak se přihází u dobytka, ba i u užitečného náradí. Nebo, ještě prostěji, je ta jeho kulhavost vadou už vrozenou, jenom organickým neduhem. A též i takto: řekněme si, že život i svět mu zůstaly něco dlužny a on zase že zůstal něco dlužen jim, světu i životu; byla v jeho myšlení také zvláštní směsice skepse, vnitřního patosu, odporu i dobrodušné důvěry. I to je určitý druh chromosti.

Ale ta trocha kulhavosti mu nevadí, aby si, třeba napadaje, nešel svou cestou jako jiní lidé. Ba jda o něco tíže a pomaleji než mnozí ostatní, někdy při tom více vidí a pozoruje a snad i o něco uvážlivěji si povšimne všelikých setkání. Občas se pozastaví, když se ta kratší noha malinko či více připomene; usedá třeba u příkopu, což je docela dobré místo k zastávce, neboť příkop je vždycky tak trochu průměrem světa a života, nebo se posadí do stínu pod velkým stromem, jehož listí se třpytí a šepotá dolů k zemi, do šíra kraje i vzhůru k velkoduchému blankytu, a zde tedy odpočívá, aby nespěl příliš kvapně, aby si pooddechl a přitom se porozhlédl. Tu, nabíraje na silách i na vděčně odevzdaném poklidu, nazírá úkazy veliké, jako jsou nebesa a dálky, a současně velmi drobné, jako je třeba pták anebo jen motýl. Takto tedy tou kratší, méně hybnou nohou, kterou je při své pouti životem postížen, bylo mu zase něco přidáno: jako tu svou kratší nohu, tak zase i některé věci života a světa pociťuje o něco připomínavěji a silněji.

Tož taková byla ta představa Kulhavého poutníka; zajisté že nic obzvlášť zajímavého, ale opravdu poskytovala mnohou příležitost k útěšlivému i méně útěšnému snění, což ostatně není z nejhorších bludností

tohoto světa. A proč bych nepřiznal: chovala v sobě i kousek nějakého podobenství, v ledačem omluvného a tím občas i povzbudivého. Byl mi nejčastějším a nejbližším společníkem, šli jsme spolu mnohými cestami, po dláždění i po travnatých stezkách, ve shodě i v hádání, Kulhavý poutník a já, když jsem šel sám.

Ale knížka! Vždyť při spisování knih to nejpodstatnější je otázka napínavosti, senzačnosti; na překvapujícím a vzrušujícím ději přece nejvíce záleží. Na spletitých a vzrušujících dějích právě rádi sbírají lidé poznatky na cizí vrub, na účet těch nevšedních a zajímavých hrdinů, zvláštních a mimořádných okolností a poměrů, které spisovatelova dovednost kolem nich seskupila. A tady nešvihně se šine jen Kulhavý poutník a nic neobvyčejného, silného či jinak obdivuhodného nepodniká, nic nepřislušného ani senzačního nepodstupuje.

Což o to, mohl bych to pro větší napínavost snad tak nějak nastrojit, že by se při svém lopotivém putování stal někde nějak třeba svědkem nějaké podivuhodné vraždy. Nebylo by to však málo? Což nepřihlížíme my všichni den co den přemnohým, až příliš mnohým vraždám? – Nebo také ledacos napínavého by se dalo vysoukat z toho, že by se oženil. Že by se Kulhavý poutník oženil, ale žena by se mu stala nevěrnou a opustila by ho, jak lze hnedka pochopit, pro tu jeho jednu kratší nohu; ale jiná, ryzejší, právě pro tu nohu kulhavou by si ho oblíbila a z lásky k němu by se odhodlala opustiti svého muže, který má obě nohy stejně dlouhé; ale Poutník by ušlechtilě odmítl a s teskně schýlenými rameny by rezignovaně odbelhával trpěti neznámo kam, a ona by tedy pak také rezignovala. Nebylo by však i toto málo? Koneckonců jsme takto všichni na obě nohy ve skutečnosti příliš krátkí, slabí a kulhaví a zamilováváme i opouštíme se až dost často pro ještě menší nedostatky a rozdíly. – Nebo že by se stal vynálezcem a že by něco vynášel, co by dramaticky, ale přece ne nezachránitelně zvýšilo nepořádek a potíže nejen v jeho užší rodině, nýbrž obzvláště i v širším provozu tohoto světa? Ale ani to by nebylo dost senzační. Což, nejsouce ani velikými vynálezci, nepůsobíme všichni mezi svými i obecněji ve světě nepořádku a potíží dost a dost? – Nebo jakpak kdyby Kulhavý poutník vlastně kvačil připojit se k nějakému kolektivu, kde by se i přes

svou tělesnou vadu na podiv užitečně, iniciativně a konstruktivně uplatnil? –

Nic platno, žádnými lacinými vtipy svou fabulační nemohoucnost nezakryji. Poutník, co ho znám, pokulhával svou cestou a do žádných takových komplikací nevstoupil. Zhola nic takového mimořádného se s ním za ta léta nedělo. Jak potom neváhat a se neostýchat? Opravdu nebylo při něm nic tak románově dobrodružného a senzačního, čím bych mohl beletristicky navnadit čtenáře. – Je mi už souzeno, abych s prázdným prutem seděl nad hladinami a nepřinesl domů té nejvzácnější kořisti.

Zatím se čas naklonil. Čas se naklonil a to je všechno a nic víc.

*Ach, letí roky, Postume, Postume,
jak střela letí – nežli se naděješ,
máš vrásky, dohoní tě stáří,
přikvápí nezdolná smrt a – konec.*

Ano, váhal jsem, ostýchal jsem se, až budu vědět více, až budu vědět ještě něco jiného! Kulhavý poutník, byť se šinul zvolna a těžce, přece má někam namířeno, přece někam, k nějakému cíli jde. Tento cíl – ten pevný úmysl, v němž i Kulhavý chce dojít na konec své cesty, to dokazuje – *je smrt*. Ano, je jisto, že mu bude dříve či později zemřít!

*Je marna zbožnost. Kdybys i den co den
mu tři sta byků zabil, tím ukrutný
se nedá uchlácholit Pluton
vězníci Titya, Geryona,*

*ty silné obry, za vodou protivnou,
již přeplout musí najisto každý z nás,
jež plody svými živí země,
ať je to král, nebo nuzný rolník.*

*Je marno války se stranit krvavé
a vlnobití ječící Adrie,
je marno v podzim vždy se chránit
studených větrů, jež tělům škodí:
tu smutnou řeku Žalu, líně se ploužící,
— — — — musíme zhlédnout všichni.*

To tedy zatím se čas o něco naklonil. Víím o něco více, víím ještě něco jiného, než jsem, zhlédnuv Kulhavého poutníka ponejprv, tehdy věděl. Proto to váhání; a proto už se tolik neostýchám. – To napínavé, to jisté, to veliké a hlavní dobrodružství, ke kterému to všechno cílí, ve které vstoupí Poutník, kam někdy dojdu já, jež jednou podstoupíte vy, jest smrt.

Cesta zdá se přímá člověku, ale dokonání její jistá cesta smrti.

(PŘÍSLOVÍ 16, 25)

V našem ději je smrt. Nevymyšlená, románově nevykombinovaná, životně nežádoucí, avšak jistá, jistota jistotnější než cokoli jiného ostatního, co považujeme za zaručené a bezpečné. Tu, děj se co děj, i kdyby se sebedeň líbilo, nemůžeme ze svého děje vynechat. Musíme zemřít, nakonec ze všeho a ode všeho odejít.

*Svůj pozemek a milenou ženu svou
zde necháš, a z těch stromů, jež pěstuješ,
se k dočasnému pánu žádný
nepřidá, jenom ten smutný cypřiš.*

(HORÁC: ÓDY II, 14)

Tedy Vanitas. V starších časech byly v oblibě obrazy Marnosti, v nichž malíř vypočetl člověka, který zahodiv daleko za sebe veškerou světskou žádost, v hlubokém přemítání pohlíží na lebku, jejíž prázdné oční důlky mu s propastnou vyhýbavostí zpřímá odpovídají: Běda! Prach jsi a v prach se obrátíš!

Aj, na dlaň odměřil jsi mi dnů, a věk můj jest jako nic před tebou, a jistě žeť není než pouhá marnost každý člověk, jakkoli pevně stojí.

Jistě tak pomíjí člověk jako stín, nadarmo zajisté kvaltuje se; shromazduje, a neví, kdo to pobře.

(ŽALM 39, 6–7)

Znám jeden starý obraz toho způsobu, v němž je takových umrlčích hnátů přespočet, z velké části i dobytčích, a k tomu rozeklaná skaliska, puklá, větrající antická váza i příkrě zkroucené větve stromů s řídkou listovou korunou, kterou prohlédají mračnatá nebesa. Poustevník, či snad je to učenec, je těžce zahloubán do knihy, hledaje na všechn ten pohrobní nelad odpovědi. Avšak i kniha zpuchří a změní se v prach. Vanitas vanitatum!

Nuže tedy, toto by nebyla ani v nejmenším má představa Marnosti. V zamyšlení? Ano, jak by ne? V pohroužení? Ach jistě! Ale nevidím u toho žádné lebky, žádných děravých očních důlků, naprosto nic z kostlivce.

Stře se přede mnou krajina ozářená ve slunci, líbezná, utěšená, to ta nejhezčí, s milostnou prostotou složená ze všech těch radostných krajin, které jsem tu na světě poznal. S postavami ženců, žen trhajících jahody, s myslivci, rybáři, s milými dětmi, které dovádějí, hrajíce si u dveří. S domy, s vesnicemi, s městy. Se zvířaty, květinami, motýly a ptáky. Se zavinetou kuklou, s mravenčím vajíčkem, s jednou kapkou rosy. Se vším, s jediným z toho, čím je pro mne život a svět, ten veškerý bílý svět. Odcházeje z této tak důvěrné Marnosti do neznámé ciziny věčna, ještě bych chtěl v poslední chvílce míti v očích nikoliv obraz zahnědlé lebky uboze děravých a němých očních důlků, ale třebaš jen jedinou větvíčku růžově kvetoucího vřesu, jen šípkový květ – odnésti si v pohledu třeba jen jediný ve větru se kymácející modrý zvonek, a – než všechno zhasne – nechť se v jeho kalichu třepe ještě muška, ještě naposled, malinká, skoro neviditelná! Neboť mám všechnu tuto Marnost příliš rád, i sebemenší kousek z ní by mi ještě na tu velikou cestu stačil, tak na ní visím, bláhově lpím, úporněji, osudněji, než by se rozumněji orientovaným lidem zdálo hodno uvěření a schválení.

*... A smrt je zlo – tak bozi uznali:
vždyť kdyby byla krásná, též by zmírali...*

(SAPFO)

Jakkoliv uznali dávní bohové, i jim bylo odejít od šumivých lučin a hájů, od zpívajících studánek, z teplé hlasitosti tohoto světa. Pomyslení na smrt, na tu nejjistější jistotu mezi všemi tak žádoucími jistotami, jichž bez ustání snažíme se dosáhnout, není věru pěkným pomyslením. Ale nemůžeme je ze svých dějů škrtnouti. Ať by se nám co nejzdrábněji podařilo je z naší mysli zaplašit, dojdeme přece vždy neodvratitelně tam, kam dorazí i Kulhavý poutník.

Smrt není zlem, nýbrž věcí přirozenou, a tudíž lhostejnou.

*Smrt i vyhnanství a všechno, co hrozným býti se zdá, před očima ti
buď den co den, ze všeho pak nejvíce smrt, a nikdy na nic nízkého ani
nepomyslíš a po ničem příliš nezatoúžíš.*

(STOIKA EPIKTETA RUKOVĚŤ MRAVNÍCH NAUČENÍ)

Ba ne, není nikterak mým záměrem strašití kohokoliv smrtí. Co by nám zbylo dobrého na životě, kdyby nám věci přirozené měly být lhostejnými! A toužím! příliš toužím! a nechci se vzdávat toužení. Nedám v těchto věcech mnoho na moudrého otroka, třebaže byl také kulhavý.

*Stoik vypleňuje v duši
pudy, vášně, zlé i dobré, vše, co vzruší,
až i milé zatoužení.
K lidem takovým mám odpor velmi tubý.
Loupí duším našim nejhlavnější vzpruhy.
Ještě za živa nám život ve smrt mění.*

(LA FONTAINE: BAJKY 12, XX)

Budeme se raději všemi dýchajícími póry co nejúporněji držet milené marnosti života; nic nám ji, právě ji, nenahradí! Nebudu tu o ní, o pomí-

jivosti života, mluvit nadbytečně; ale darmo bychom se tvářili, jako kdyby pro nás, pro jednoho každého z nás, neexistovala. Ani jí snad nebudu pomlouvat, a přijde-li na ni řeč, budu o ní mluvit pěkně. Vždyť opravdu myšlenka na smrt otevírá cestu života v celé její hloubce a šíří. Co bych tu chtěl za Kulhavého poutníka, za sebe (co nejosobněji i co nejobecněji) a snad i za některé z vás, vypovědět, to ji předpokládá prostě a vážně, a – vzpouzeje se proti její moci být i ze všech sil – co nejlidštěji.

Ani se o tom nemíním dohodnouti snad jen s těmi, kteří vyfasovali svůj bochníček života již o něco dříve a mají teď před sebou už jen jeho hodně skrovnější půl. Přál bych si, aby bez nechuti a bez posměšku odpověděli na pozdrav Kulhavého poutníka zrovna lidé mladí, kterým ještě mnoho zbývá v zásobě.

*Je nebe věčné. Necht' dá věčnosti půl zemí!
Jak dlouho těšit se ze světa, vína je mi?
Sto let – to málo je, sto let je příliš moc.
Za každým životem přec zívá hrobu noc.
O – hé... O – hé...*

(LI PO)

O – hé... Není nic snadnějšího než přivoditi si na sebe povážlivou diagnózu: Koukejme, čas se o něco nachýlil, a tady zase jeden – ostatně ani první, ani poslední – vypůjčuje si čtenáře na to, aby před ním dal slabošský průchod svému strachu před smrtí!

– znavení životem a ve strachu před smrtí –

(PRÝ OBLÍBĚNÁ CHAPLINOVA)

Prostě přišel do věku, kdy mu začíná být chvílemi úzko; a v tom to všechno je.

Ale ano, ale ne! Ale ovšem, vždyť jsem živočichem, proč bych nebyl, proč bychom nebyli my všichni živoucí naplněni, nabití, přetopeni strachem před smrtí? Strachem, který se již tolikrát v našem životě ukázal důvodným

a ustoupil pak zase do svého vyhrazeného koutku, aby až do dalšího dopřál přednějšího místa pocitům jistoty a bezpečí. Ale ne! Obejdeme se, jako kdyby nějaké smrti vůbec pro nás nebylo. Jako ta zvířátka, jejichž čipernost zdá se tak roztomile popírati trvale hrozivou přítomnost každého zániku, jako pěkné je na podívanou rejdnění družin i poletování jedinců, hupková neposednost veverčina, vrtošivost sýkorčí, těkání motýlovo, to všechno tak lehké, dovedné, půvabné, jako kdyby ani zemské tíže nebylo.

Obyčejně se v historkách smrtí spíše končí, a to se zřetelem, aby byla náležitě tragická a dodala zápletku hodně efektního závěru. Tuto však je proti zvyklosti konec všech našich dějů položen hned na začátek a stává se tak trochu východiskem, tak trochu klíčem k tomu ostatnímu. Nebo řekněme to tak, že v jistotném vědomí konce můžeme hned předem pod tím vším, z čeho a od čeho bude nám odejít, vésti pomyslnou čáru a vyplniti tuto nejposlednější rubriku všech rubrik přibližným součtem, jakousi bilancí toho nejhlavnějšího. (Je mně samotnému úlevou, že tady již počínáme se odchylovati od otázky smrti; nemá pro mne naprosto žádné takové zálibné lákavosti, jak by se mylně snad zdálo.) Rozhodně však cítím nutnost vyrovnati se nějak s tím, přihlédnouti k nějakému souhrnu a vypovědět se aspoň trochu z toho, co jsem tu uviděl, co jsem na světě poznal.

Ne, nechci si nijak mnoho osobovati; naopak. Víím až moc dobře, že věcí světa je tolik, že – ač od věků podněcují básníky, vědce a zákonodárce – dosud jich nepojaly všechny jeho knihovny. Uviděl a poznal jsem na světě *příliš mnoho i příliš málo*. Příliš mnoho v tom, co ani nejdřavějším životem, ani nejdůvtipnějším duchem se neobsáhne. A málo v tom, co by až do dna ukojilo lidskou těkavost a neklid, baživosti a touhy. Ó jistě, nebylo snad tak naprosto nemožné vysunouti svůj život na širší, dobrodružnější základnu. Zažítí ohromný kus světa, pobývat, všude doma, v cizích dálavách, rozvinout širokou činnost; vířit a rozpínat se v podnikání, podstupování, uskutečňování! Komu by to dost, ba skoro všechno neslibovalo, komupak by se nechtělo toho, čemu se říká silný, zmnožený život?

*Vzduch! vzduch! Tak lomcuje tvá hrud' –
a cítíš žasna v každou noc:
že nezáří jednoho slunce moc!
Život – života rozkoší bud!
Beř slepě, co jen krásy tu je,
až v tobě cíl se probudí:
Sto tisíc oblohou hvězd pluje,
sto tisíc sluncí poraňuje
nás paprsky svými do hrudi.*

(DEHMEL: TŘI PRSTENY)

Po pravdě můj život byl malý a chudý; po pravdě je to jen velmi vzážený, uzoučký proužek života. Z toho se vskutku nedá ušítí žádný slušivý a velkolepě řasnatý plášť. Mohl by to být spíše jen jakýsi odstřížek, či spíše jen něco jako vzorek, na který se ani vtištěné kvítko, vysunuté poněkud ke kraji, už celé nevešlo. Řečeno střízlivěji, tedy takový život z hlediska osobní expanzivnosti naprosto nebohatý na vnější události. Ale pozor! To ovšem nemusí ještě nijak znamenat nuznost dojmů a malé vnitřní vzruchy. Tady je ono známé neznámé bezmezí, jemuž se nelze doměřiti hranic.

– Bez hnutí jsem sledoval, jak svět se hýbe –

(OU-JANG SIOU)

Všecky věci jsou plné zaneprázdnění, aniž může člověk vymluviti; nenasytí se oko hleděním, aniž se naplní ucho slyšením.

(KAZATEL 1, 8)

Ale čtenáři svazků si nežadají nedoměřitelných bezmezí, nýbrž dramatických dobrodružství, ostře raženého děje. Toho tu nemáme. Bohatec si může své vzruchy a své události kupovat. K chudému přicházejí spíš v podobě ran. Nuže tedy, nic nádherného jsem nekoupil ani z žádných těžkých ran nekrvácím. A co není z chudoby ani z bohatství: vedle všeho, co je černé a hořké, vychází z vnějšku i vnitřku života, z tváře veškerenstva i z komůrky